

EDAM Tartışma Kağıdı 2012/3

Türkiye ve İran'ın Karmaşık İlişkisi

Aaron Stein

Araştırma Görevlisi, EDAM

Bu çalışma Nükleer Tehdit İnisiyatifi'nin (NTI) Nükleer Güvenlik Projesi (NSP) tarafından karşılanmıştır. Bu çalışmada yer alan görüşler tamamen yazara aittir ve NSP'nin görüşlerini temsil etmemektedir. Daha fazla bilgi için NSP'nin internet sitesini ziyaret ediniz: www.nuclearsecurity.org

Kasım 2012

Giriş

İlk bakışta Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, İsrail ve Avrupa'nın, İran'ın nükleer meselesine dair hedeflerinin çoğu, hatta belki de hepsi ortakmış gibi gözükmektedir. Herbiri İran'ın nükleer silah elde etmesini engellemekte kararlı olduklarını beyan etmiş, İslami Cumhuriyetinin gelişen balistik füze kapasitesine karşı koymaya yönelik teknolojilere yatırım yapmış ve bir şekilde İran'daki rejimle anlaşmazlık içinde olmuşlardır. Bununla beraber İran'ın nükleer programına verilecek yanıt hususunda aralarında da ciddi anlaşmazlıklar var olmaya devam etmektedir.¹ Özellikle Türkiye, Batılı ortaklarına kıyasla çok daha farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ankara'daki karar vericiler, diplomatik yolları tercih edip gerek askeri müdahale gerek daha ağırlaştırılmış yaptırımları desteklemekten imtina etmişlerdir.

Politikalardaki farklılıklar, İran'ın nükleer niyeti ve tehdidin aciliyeti konusundaki varsayımlar arasındaki farklılıklarla yakından alakalıdır. Birçok Batı ülkesi çoğu İran'ın gizlilik geçmişi ve eş zamanlı olarak balistik füze ve kitle imha silahı (KİS) kapasitesi geliştirmesini art niyetinin göstergeleri olarak görmekteyler. Türkiye, İran'ın nükleer programının şeffaflık eksikliği konusunda büyük oranda Batı'daki ortaklarıyla hemfikir, ancak İran'ın gerçek niyeti konusundaki varsayımlarında onlardan ayrılmaktadır. Tehdidin aciliyeti olmadığından, Ankara çabalarını diyalog kurmak ve çatışmayı engellemeye adanmıştır. Bu strateji yüzünden Türkiye, bir yandan İran ile diğer yandan da İran'a yaptırımlar uygulayıp, diplomatik ödünler vermeye zorlama çabası içinde olan Batılı ortakları ile görüş ayrılığına düşmüştür.

Türkiye ve Batı'nın İran ile ilgili Farklı Güvenlik Kaygıları

1639'da Kasr-ı Şirin ve 1847'de Erzurum Antlaşması sonrasında, Doğudaki komşusuyla barışçıl bir sınırı olan Türkiye, İran'la müşterek çıkarları olan alanlarda birlikte çalışmaya çabalamıştır. Fakat bu yaklaşım, tarafların uzun süredir çağın jeopolitik gerçekliklerine bağlı olarak artan ve azalan bir rekabet içinde olduklarının bilinci ile dengelenmektedir. 1990'ların sonlarından beri Türkiye, kısa vadeli çıkarlarının – ekonomiyi büyütmek, PKK terörü ile mücadele etmek – İran'la görüşmeyi, istikrarı teşvik etmeyi ve çatışmayı engellemeyi gerektirdiği sonucuna varmıştır.

Türk dış siyaseti birden fazla sayıda farklı hedefin etkisi altındadır. Batı'nın politikası söz konusu olduğunda, Türkiye yaptırımları ön plana koyan yaklaşımın, müzakereyle bir uzlaşma elde edilmesi ihtimalini zedelediği görüşündedir. Ankara, yaptırımların, rejimin taviz vermeye daha açık olan ılımlı kesimi yerine, nükleer silah geliştirilmesine destek veren kesimleri güçlendirdiği inancındadır. Türkiye varsayımlarını Birinci Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında edindiği deneyimlere dayandırmaktadır. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yaptırımlarının Irak'ta yol açtığı acı ve çileyi en ön sıradan izlemiş, aynı zamanda yaptırımların Saddam Hüseyin'in ülke içindeki gücünü etkilemediğini de görmüştür. Türk yetkililer, bu yaptırımların Saddam Hüseyin'in iktidardan düşürülmesini sağlayacak koşulları yaratmaktansa, Saddam'ın kendi kesesini doldurup, ülkenin ekonomik yıkımının suçunu Batı'ya ve yaptırımlara atmasını sağladığı görüşündedirler.

---

¹ İran'ın iddia edilen silahlaştırma deneylerinin kapsamlı bir özeti için lütfen bakınız: "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran," Report by the Director General, The International Atomic Energy Agency, 8 Kasım 2011, http://www.isisnucleariran.org/assets/pdf/IAEA_Iran_8Nov2011.pdf

Türkiye İran'a karşı konulacak yaptırımların da aynı etkiyi göstereceğinden ve eninde sonunda askeri müdahaleyi tetikleyeceğinden endişelenmektedir. Körfez Savaşı sonrasındaki deneyimini esas alan Ankara, İran'a olası bir askeri müdahalenin zaten halihazırda gergin bir ortamın hakim olduğu Güneydoğu'da ilave istikrarsızlık yaratacağına inanmaktadır. Çoğu karar verici için İran, PKK ile bağlantılı gruplara müdahale etmeye başladığından beri, önemli bir bölgesel istikrar kaynağı ve anti-PKK askeri operasyonlarında değerli bir ortak olmuştur.² Kaldı ki Amerika önderliğinde, rejim değişimini amaçlayan veya İran'ın nükleer santrallerini hedef alan daha kısıtlı bir askeri bir müdahale kaosa yol açma, bölgesel istikrarı bozma ve Irak'takine benzer fraksiyonlar arası bir çatışmaya yol açma ihtimaline sahiptir. Başka bir sürü meselede hemfikir olmasalar da, askeri müdahale ile ağır yaptırımları engellemek ve bölgedeki yabancı askeri mevcudiyetini azaltmak Türkiye ve İran'ın paylaştığı menfaatlerdir.

Buna ilaveten, iki ülke de nükleer enerjiyi enerji geleceklerinin kritik bir parçası olarak belirlemişlerdir. Bu, iki ülkenin de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın (NPT) Dördüncü Maddesini benzer şekilde yorumlamasına yol açmıştır (aşağıdaki NPT Madde 4: Yapbozun Son Parçası bölümüne bakınız). Dolayısıyla Türkiye'de Batı'nın nükleer politikalar konusunda zaman zaman ayrımcılık yaptığını düşünenler vardır. Bunun en çarpıcı örneği, Başbakan Erdoğan'ın İran'ın nükleer zenginleştirme hakkını savunması ve sürekli Batı'nın İsrail'in nükleer silah programı konusundaki sessizliğinin, İran'ın silah deneyleri olduğu iddia edilen eylemlerini yüksek sesle eleştirmelerine yan yana konduğunda, ikiyüzlüce olarak algılandığını söylemesidir.³

AKP ve İran: Enerji ve İktisat

Türkiye enerji ithalatında büyük çapta İran'a güvenmektedir ve uzun süredir ticaret dengesindeki büyük açığı azaltmak için İran piyasasına daha fazla girmeye çalışmaktadır. Bölgesel komşularla daha fazla ekonomik bağ kurma politikası ilk olarak AKP tarafından ortaya atılmamış olsa da, iktidar partisi Türkiye'nin Orta Doğu'ya ekonomik olarak dönüşünden faydalanmış ve bunun sembolü haline gelmiştir. Artış büyük oranda Türkiye'nin artan İran enerjisi ithalatından kaynaklansa da⁴, Türk-İran ticareti 2011'de 16 milyar dolara erişmiştir.

Türkiye doğal gazının beşte birini ve petrolünün üçte birini İran'dan ithal etmektedir. Dolayısıyla Ankara İran'ın petrol ve doğal gaz endüstrisini hedef alan baskıcı politikaların olumsuz etkilerine çok daha fazla maruzdur. Fakat AB ve ABD yaptırımları sıkılaştıkça, Türkiye de İran petrol ithalatındaki kesintilerden kaynaklanan açıkları kapatmak için Batı'nın tercih ettiği Suudi Arabistan ve Libya'ya yönelmiştir. AKP, Türk işletmelerinin tek taraflı Batı yaptırımlarına uymak zorunda olmadığını söylemiş olsa da, görünüme göre Tüpraş Batı baskısına boyun eğmiş ve İran ile ticari ilişkilerini

---

² Omer Taspınar, "Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism," Carnegie Papers, Carnegie Endowment for International Peace, Eylül 2008, http://carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf

³ 2012'de Tahran'a yaptığı bir ziyarette Başbakan Tayyip Erdoğan "İsrail'in 250-300 arası nükleer başlığı var. Kimse bunu tartışmıyor..." dedi. "Israeli attack on Iran will devastate Middle East: Erdogan," Press TV, 1 Nisan 2012, <http://www.presstv.ir/detail/234090.html>

⁴ "In Heavy Waters: Iran's Nuclear Program, the Risk of War and Lessons from Turkey," The International Crisis Group, Middle East and Europe Report N°116, 23 Şubat 2012, <http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/116--in-heavy-waters-irans-nuclear-program-the-risk-of-war-and-lessons-from-turkey.pdf>

azaltmıştır. Daha sıkı AB ve ABD yaptırımlarının kabul edildiği Aralık 2011'den beri, Türkiye İran'dan ithalatını yüzde yirmi azaltmıştır.⁵

Avrupa ekonomik krizi ve Arap isyanlarının ekonomik yavaşlamaya yol açması beklendiğinden, bu açığı kapatmak için İran'a yönelen Türkiye'nin gelişmekteki ekonomisi de sıkılaştıran yaptırımların etkisini hissetmiştir. Son yaptırımlar İran riyalinin Amerikan doları karşısında yüzde elli beş değer kaybetmesine⁶ yol açmış, bu da Türk ürünlerini İran firmaları için daha pahalı hale getirmiştir. Buna ilaveten bir tanesi hariç bütün Türk bankaları İranlı müşterilerin tediye işlemlerini yapmayı durdurmuştur. Artan fiyatların, ödemelerdeki zorluklarla birleşmesi, Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracatın hızla azalmasına yol açmıştır.⁷ Wall Street Journal'a göre, "geçen on yılda on ikiye katlanıp 3.5 milyar dolarla zirve yapan Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracat Aralıktan [2012] Ocak'a yüzde 25 azalmıştır."

NPT Madde 4: Yapbozun Kritik bir Parçası

Arap isyanları AKP'nin dış politikasının temel hedeflerini sapmalara yol açmış, aynı zamanda Türkiye ile İran arasında diplomatik ilişkilerde zaman zaman gerginliklere yol açmıştır. Hal böyle olmakla birlikte, ülkenin İran politikasının temelinde yatan varsayımları değişmemiştir. İki devlet de hala nükleer olmayan devletlerin sivil nükleer teknolojiye erişimi ve tüm devletlerin barışçıl nükleer programlar yürütme hakkı konusunda ortak görüşe sahiptir.⁸ Türkiye'nin önemli dış siyaset hedeflerinden birisi Batı'nın nükleer teknolojinin yayılmasını kontrol etme çabalarının NPT'nin üç temelini – yayılmayı önlemek, silahsızlanmak ve barışçıl nükleer teknoloji izleme hakkı – çiğnemediğinden emin olmaktır.⁹

Türkiye, Nükleer Tedarikçiler Grubu'nda (NSG) Amerika'nın başını çektiği zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin yayılmasında NPT'ye uymayanlara karşı kısıtlamalar getirme çabalarına karşı çıkmıştır. Ankara özellikle zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin transferine "öznel" kriterlerin getirilmesi teklifleri yüzünden endişe duymuştur.¹⁰ Teklif edilen bu kriterler tedarikçi devletin zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin transferinin bölgesel güvenliği ve istikrarı etkileyip etkilemeyeceğini düşünmesini mecbur kılacaktır.¹¹ Ankara, kitle imha silahları edinmeye çalıştığı düşünülen Suriye ve İran'a olan coğrafi yakınlığının, kendisine nükleer teknoloji transferi yapılmasını engellemek için bahane olarak kullanılabileceğinden kaygılanmaktaydı. Türkiye sonradan hassas teknolojilerin transferinin Ek Protokole ve UAEK'in güvencelerine uymak koşuluna bağlanmasını desteklemiştir.

⁵ "Turkey to cut Iran oil imports," Reuters, 30 Mart 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/03/30/turkey-iran-oil-idUSL6E8EU39G20120330>

⁶ Joe Parkinson, "Iran Sanctions Put Wrinkle in Turkish Trade," *The Wall Street Journal*, 19 Mart 2012, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052970203961204577271281095768586.html>

⁷ İbid.

⁸ "We Need To Accept Fact That Turkey Does Not Have Oil And Natural Gas Reserves, Says Energy Minister Yıldız," *The Journal of Turkish Weekly*, 9 Eylül 2011, <http://www.turkishweekly.net/news/123019/we-need-to-accept-fact-that-turkey-does-not-have-oil-and-natural-gas-reserves-says-energy-minister-yildiz.html>.

⁹ Aaron Stein, "Understanding Turkey's Position on the Iranian Nuclear Program", James Martin Center for Nonproliferation Studies, 12 Ocak 2012, http://cns.miis.edu/wmdjunction/120112_turkey_iran_nuclear.htm.

¹⁰ Fred McGoldrick, Matthew Bunn, Martin Malin and William H. Tobey, "Limiting Transfers of Enrichment and Reprocessing Technology: Issues, Constraints, Option," Project on Managing the Atom, Belfer Center for Science and International Affairs, Mayıs 2011, <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/MTA-NSG-report-color.pdf>

¹¹ İbid.

Türkiye'nin nükleer enerji endüstrisi tamamen dışarıdan teknoloji transferlerine bağlı olacaktır. Nükleer enerji üretmeye yeni başlayan diğerleri gibi Türkiye de, gelecekte teknolojiye yerel olarak faydalanmak adına yeni bir nükleer fizikçi ve mühendis kadrosu yetiştirmek için yabancı tedarikçilerle ortaklık kurmayı ummaktadır. Yetkililer nükleer görüşlerini savunmak için, NPT'nin Dördüncü Maddesini ve nükleer silahları olmayan devletlerin gelecekte nükleer silah geliştirmemeyi kabul etmeleri halinde nükleer teknolojiye ayrılmaz erişim haklarını göstermektedirler.¹²

Bunun neticesinde Türkiye, İran da dahil olmak üzere bütün NPT devletlerinin barışçıl nükleer teknoloji geliştirmeye ve sahip olmaya hakları olduğunu savunmaktadır. Türkiye İran'ı, NPT'yi ve güvencelerinden doğan yükümlülükleri çiğnediği için eleştirmiştir, ancak Batı'nın ve İsrail'in yaptığı İran'ın zenginleştirme programını tamamen terk etmesi çağrısını desteklememiştir. Türk politikası, İslami Cumhuriyeti Ek Protokolü ve değiştirilmiş madde 3.1'deki hükümlere uyması için teşvik etmeye odaklanmış durumdadır. Fakat kullanılan dil, Batılı devletlerin desteklediği baskıcı yaklaşımlardan ziyade Türkiye'nin gerilimi azaltmak ve müzakerelere öncelik vermeyi esas alan politikası ile uyumludur.

Türkiye ve Batı Barışır: Arap Baharı Olayları Karıştırır

Türkiye ve İran, Arap İsyanlarının ilk döneminde benzer tepkiler vermişlerdir. İkisi de eski Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in iktidardan uzaklaştırılmasını istemişler ve çok farklı nedenlerden dolayı olsa da Libya'ya dış müdahaleye karşı durmuşlardır.¹³ Arap devrimi sonrasındaki ilişkilerin dönüm noktasını, Türkiye Libya'yı isyancıları ve NATO/Arap müttefiklerini desteklemeye başladığında ve uçuşa yasak bölge kurulmasına itirazını geri çekmesi teşkil etmektedir.¹⁴

NATO'nun desteklediği ve yönettiği, devrik Libya lideri Muammer Kaddafi'yi yerinden etme operasyonu İran'da hoş gözle karşılanmamıştır, özellikle Batı'nın bölgeye Batı yanlısı liderleri yerleştirme komplosunun bir parçası olarak, Bahreyn'deki olaylara karşı sessiz kalması gözüyle bakıldığında. İran, Bahreyn Krallığı'na ve Suudi işgaline verilen Batı/Türk desteğine, çifte standardın ve daha geniş çerçevede Batı'nın isyanları kendi siyasi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabasının kanıtı olarak görmektedir.

Ankara ve Tahran arasındaki görüş farklılığı, Suriye'deki şiddet kontrolden çıktığından beri daha da açılmıştır. Başta Suriye'ye dış müdahale olmasını engellemek İran'ın da Türkiye'nin de çıkarına olmuştur. İlk başta ikisi de Suriye Cumhurbaşkanı Esad'a hemen istifa etmektense, halkının taleplerini dinlemesini ve reformlar uygulamasını salık vermişti.¹⁵ Ankara Esad ile olan yakın ilişkilerini, Esad'ı gerekli değişiklikleri yapmak için ikna etmek için baskı oluşturmak adına kullanabileceğini

---

¹² Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili (ismi konferans formatından ve Chatham House kuralları yüzünden gizli tutulmuştur), Ankara Workshop on Nuclear Proliferation, Ankara, Turkey, Haziran 2011

¹³ "Turkey calls for cease-fire in Libya, opposes intervention," *Today's Zaman*, 19 Mart 2011, <http://www.todayszaman.com/news-238619-turkey-calls-for-cess-fire-in-libya-opposes-intervention.html>. "NATO's Libya attacks have only led to destruction of infrastructure: Iran," IRDiplomacy.com, 4 Nisan 2011, <http://www.irdiplomacy.ir/en/news/52/bodyView/14398/NATO's.Libya.attacks.have.only.led.to.destruction.of.infrastructure.Iran.html>

¹⁴ Sam Dagher, "Turkey Reveals Quiet Rebel Payments," *The Wall Street Journal*, 24 Ağustos 2011, <http://online.wsj.com/article/SB10001424053111903461304576526173935320088.html>

¹⁵ "Turkey against international intervention in Syria," *Today's Zaman*, 3 Nisan 2011, http://www.sundayszaman.com/sunday/newsDetail_getNewsById.action?newsId=240033

düşünmekteydi. Ancak Esad Türkiye'nin çağrılarını defalarca reddettikten ve şiddet arttıktan sonra Türkiye tavrını değiştirmiş ve Batı'nın Esad'ın koltuğunu bırakmasını çağrılarına katılmıştır.

Öte yandan İran, Suriye'deki rejime desteğini devam ettirmiştir. İran Esad'a tepeden inme demokratik reformlar yapması çağrısında bulunmaya devam etmiş olsa da, iktidardan ayrılması çağrısında bulunmamıştır. İran'ın tedirginliği, bölgesel rakiplerinden ikisi olan Suudi Arabistan ve Katar'ın, diplomatik ve finansal ağırlıklarını Suriye muhaliflerini desteklemek için kullanmaya başlamalarıyla artmıştır.¹⁶

İran'ın bakış açısına göre, bölgedeki Sünni devletler – Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye – ve Batılı güçler, isyanlara kendi siyasi çıkarları için el koymuşlardır. Tahran'daki siyasetler, Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) silahlandırılması iddialarını ve Suriye Milli Konseyi'ne (SMK) – Müslüman Kardeşlere ve diğer Sünni gruplara bağlı olduğu iddia edilen gevşek bir koalisyon¹⁷ – siyasi destek verilmesini iddialarının kanıtı olarak sunmaktadırlar¹⁸. İran'a göre AKP, Müslüman Kardeşler ile olan tarihi bağlarını gelecekteki Orta Doğu'da söz sahibi olmak için kullanabileceğine inanmaktadır. İran ise, Şii nüfus çoğunluğu ve Musa Sadr'ın Suriye'deki Alevilerin Şii olduğunu ilan eden fetvası¹⁹ yüzünden Kardeşlik içindeki süregelen gerilimi, Kardeşliğin içine sızmak için kullanmaya çabalamıştır.²⁰

Türkiye'nin "Türk siyasi modelinin" uygulanabilirliğine ve yükselişte olan Sünni destekli siyasi partilerle olan ilişkilerinin derinliğine duyduğu güvene rağmen, bölgedeki siyasi kırılma noktaları daha belirgin hale gelmiştir. Türkiye'nin Irak'la ve kuşatma altındaki Beşar Esad Suriyesi ile ilişkileri hızla gerilemiştir. Ortaya çıkan güvenlik durumu nedeniyle, Türkiye yine bölgede kendisine yakın olan devletlerle ilişkilerini güçlendirip, geleneksel Batılı müttefikleriyle ilişkilerini derinleştirerek istikrar sağlamaya çalışmaktadır.

İran ve Türkiye'nin İlişkilerinde Yeni Gerilimler

Nükleer alandaki gerilimler, Türkiye'nin İran'la diplomatik alanda sağladığı bazı başarıları gölgede bırakmıştır. 2010 yılının Mayıs ayında, daha önce Batılı ülkelerin üzerinde çalışıp neticelendiremedikleri bir müzakereyi Türkiye ve Brezilya tamamlamıştır. Buna göre İran'ın yüzde 3.5 zenginleştirilmiş uranyumunun 1.200 kilosunu zenginleştirilmek için Rusya'ya ve sonrasında yakıt çubuğu üretilmesi için Fransa'ya göndermesini içeren bir anlaşma imzalamışlardı. Fransa üretim tamamlandıktan sonra yakıt çubuklarını Tahran Araştırma Reaktöründe (TAR) kullanılmak üzere İran'a

¹⁶ Martin Chulov and Ewen MacAskill, "Saudi Arabia plans to fund Syria rebel army," *The Guardian*, 22 Haziran 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jun/22/saudi-arabia-syria-rebel-army>

¹⁷ Randa Slim, "Meet Syria's Opposition," *Foreign Policy.com*, 2 Kasım 2011, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/11/02/meet_syrias_opposition

¹⁸ Tahran'da mukim bir uzmanla e-mail yoluyla mülakat, 21 Şubat 2012

¹⁹ Magnus Ranstorp, *Hizb'Allah in Lebanon: The Politics of the Western Hostage Crisis* (London: MacMillian Press Ltd., 1997), pg. 111

²⁰ Walter Posch, Senior Associate at the German Institute for International and Security Affairs, yazara e-posta iletisi, 26 Mart 2012.

geri yollayacaktı.²¹ Tahran Bildirisinin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) yeni yaptırımları oylamaya sunmasında bir kaç gün önce imzalanabilmesi, İran'ın oyalama taktiklerini kullanarak ve ufak diplomatik tavizler vererek Rusya ve Çin vetosunu teşvik etmeye çalıştığına dair olan yaygın inancı daha da kuvvetlendirmiştir.²² Güvenlik Konseyi üyelerinin tepkisiyle cesareti kırılan Türkiye ve Brezilya, BMGK'nin 1929 sayılı kararına ret oyu kullanmışlardır.²³

Türkiye'nin ret oyu İran'da Türkiye'ye tutumu kalıcı olarak değiştirmemiştir. İranlı yetkililer Türkiye'nin nükleer meseleyi kullanarak kendisini uluslararası meselelerin merkezine oturtmaya çalıştığı yönünde görüşe sahip olmuşlardır. İran'ın ısrarla ithalat vergilerini azaltmayı ve Türkiye'ye ekonomik olarak en öncelikli ülke statüsü vermeyi reddetmesi, daha yakın işbirliği kurulmasını engellemeye devam etmiştir. Üstüne üstlük İran doğal gazının fiyatıyla ilgili anlaşmazlık da alevlenmiştir. Türkiye, İran doğal gazının bin metreküpü için 500\$ ödemektedir; Azeri doğal gazı için 330\$, Rus doğal gazı için ise 400\$.²⁴ Fiyatlardaki farklılıklar Türkiye ve İran'ın 1996 tarihli doğal gaz tedariki anlaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu yirmi beş yıllık anlaşma İran'ın Türkiye'ye senede 10 milyar metreküp doğal gaz vermesini ön görmektedir. Fakat Türkiye bundan çok daha azını ithal etmektedir. Fakat kararlaştırılan toplamın %87'sinden daha azını almasına rağmen "ya al ya da öde" maddesi yüzünden Türkiye yine de önceden kararlaştırılmış doğal gazın parasını ödemek zorundadır. Türkiye 2002'de eşik rakamını %70'e indirmeyi başarmış olsa da, şişirilmiş fiyatlar yüzünden anlaşmanın koşullarını yeniden görüşmeye çalışmaya devam etmiştir. İran ise doğal olarak buna direnmektedir ve Türkiye ise İran'ı uluslararası temyize götürmeyi düşünmektedir.²⁵

İlişkiler Türkiye ve Amerika NATO'nun balistik füze kalkanı için yüksek güçlü bir radarın Türkiye'deki bir askeri üsse konuşlandırılmasının son hazırlıklarını yapmaya başladıktan sonra iyice gerilmiştir.²⁶ İslam Devrimi Muhafızları Ordusu (İDMO) Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Emir Ali

²¹ "In Heavy Waters: Iran's Nuclear Program, the Risk of War and Lessons from Turkey," The International Crisis Group, Middle East and Europe Report N°116, 23 Şubat 2012,

[http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/116--in-heavy-waters-irans-nuclear-program-the-risk-of-war-and-lessons-from-turkey.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/116--in-heavy-waters-irans-nuclear-program-the-risk-of-war-and-lessons-from-turkey.pdf)

²² Time dergisi için Fareed Zakaria'nın yaptığı bir röportajda ABD Başkanı Obama şunları dedi: "Aslında onların (İran) iyi niyetini göstermesine imkan sağlayacak oldukça ciddi bir teklif öne sürdük. Tıbbi izotoplara ihtiyaçları var; düşük seviyede zenginleştirilmiş uranyumlarının bir kısmını dışarı çıkartma yolu vardı, yapamamalarından – silah seviyesinde uranyuma dönüştürmek için stoklamadıklarının açık olması için. Bunun karşılığında uluslararası topluluk araştırma merkezileri için tıbbi izotoplar verecekti. Ancak İran zamana oynamayı tercih etti. En sonunda Brezilya-Türkiye anlaşması ortaya atıldığında bu artık %20 zenginleştirilmiş uranyum imal etmeye başlamak üzere olduklarını ilan ettikleri bir andaydı, bu da silah seviyesine dönüştürülebilecek uranyumu stoklamadıklarını gösterecek iyi niyetin hedeflediğinin tam zıttıydı."

Fareed Zakaria, "Inside Obama's World: The President talks to TIME About the Changing Nature of American Power," *Time Swampland*, <http://swampland.time.com/2012/01/19/inside-obamas-world-the-president-talks-to-time-about-the-changing-nature-of-american-power/#ixzz1rGUYVcF8>

²³ United Nations Security Council, Resolution 1929, 9 Haziran 2010,

http://www.isisnucleariran.org/assets/pdf/UNSCR_1929.pdf

²⁴ Ergin Hava, "Turkish-Iranian gas conundrum: high time for statesmanship," *Today's Zaman*, 18 Mart 2012, <http://www.todayszaman.com/news-274598-turkish-iranian-gas-conundrum-high-time-for-statesmanship.html>

²⁵ Justin Vela, "Turkey: Ankara Engaged in Energy Balancing Act," *Eurasianet.org*, 4 Nisan 2012,

<http://www.eurasianet.org/node/65224>

²⁶ Türkiye'nin füze savunma planlarının tam açıklaması için Aaron Stein, "Turkey Embraces Missile Defense," The Center for Economics and Foreign Policy Studies, http://edam.org.tr/disarmament/EN/documents/Turkey_Embraces_Missile_Defense.pdf.

Hacızade şu uyarıyı yapmıştır: “Eğer İran’a karşı herhangi bir tehdit unsuru oluşturulursa, Türkiye’deki NATO füze kalkanını hedef alacağız ve diğer hedeflere de saldıracacağız.”²⁷

Bütün bu gelişmelerin neticesinde Ankara, İran ve P5+1 arasındaki devam eden müzakerelerde kendine bir yer edinmeye çalışmıştır. Ankara’nın hedefi P5+1’in taleplerini kendi hedefleriyle daha uyumlu hale getirmektir. Bunu, kendisini iki taraf arasındaki mesafeyi kapatabilecek güvenilir bir köprü haline getirmeye çalışarak yapmayı denemiştir. Bu yaklaşımın temelini Ankara’nın bölgesel istikrarı sağlama hedefi oluştururken, bir yandan da İran’ın genel nüfuzunun daraltılması amaçlanmaktaydı. Muhakkak olan bir şey varsa o da, Ankara’nın Arap isyanları öncesi politikalarının aynı zamanda İran’ın bölge çapındaki nüfuzunu daraltmak amacı gütmekte olduğuydu.²⁸ Fakat şiddet arttıkça İran ve Türkiye kendilerini git gide farklı ve zıt siyasi fraksiyonları savunurken bulmuşlardır ve Türkiye’nin İran’ı izole etme çabaları daha belirgin hale gelmiştir.

Türkiye Makas Değiştirir: Arabulucudan Kolaylaştırıcıya

Türkiye’nin İran nükleer meselesine yaklaşımı, suya düşen Tahran anlaşmasından sonraki aylarda gözle görülür bir biçimde değişmiştir. Ankara yıl boyu süren müzakerelerde Batılı güçler ve İslami Cumhuriyet arasındaki anlaşmazlığa arabuluculuk etmeye çalışmıştır. Fakat P5+1 Tahran Bildirisini bir kenara ittikten ve İran’la ilişkiler bozulmaya başladıktan sonra Türkiye odağını diyalogu kolaylaştırmaya kaydırmıştır. Türkiye bu amaçla İstanbul’da P5+1 ve İran arasında iki tur müzakereye ev sahipliği yapmıştır. Müzakerelerin ilk turu Ocak 2011’de yapılmıştır. Fakat taraflar kapsamlı bir müzakere gündeminde anlaşamamışlardır. Buna rağmen, esas müzakereler esnasında çok kısıtlı bir görev üstlenen Türkiye Dışişleri Bakanlığı İran’la yakın ilişkisini devam ettirmektedir. Buna ilaveten diplomatik açıdan elini uzatmaya devam etmesi, daha ilk başta İran’ın konferansa katılımını sağlamakta kritik bir önem teşkil etmiştir.

Nisan 2012’de müzakerelerin ikinci turu İstanbul’da yapılmıştır fakat bu sefer Türkiye’nin görüşmeler öncesindeki rolü daha az belirgin olmuştur. Daha da ötesi Türkiye-İran arasındaki artan gerilimler, Tahran’ın son dakikada görüşme yerinin İstanbul’dan Bağdat, Beyrut ya da Çin gibi daha dostane bir yere alınmasını talep etmesine sebep olmuştur.²⁹ İran’ın son dakikada yer değiştirme talebine rağmen görüşmeler planlandığı gibi yapılmıştır ve P5+1 ile İran, İran’ın tercih ettiği Bağdat’ta Mayıs sonunda yeniden toplanmayı kararlaştırmışlardır. Türkiye yüz yüze görüşmelerde daha kısıtlı bir rol oynamıştır.

---

²⁷ “IRGC Commander: Iran to Target NATO Missile Shield if Attacked,” *Fars News Agency*, 26 Kasım 2011, <http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=9007274969>

²⁸ Omer Taspınar, “The Anatomy of Turkey’s Iran Policy (1),” *Today’s Zaman*, 26 Temmuz 2010, <http://www.todayszaman.com/columnists-217169-the-anatomy-of-turkeys-iran-policy-i.html>

²⁹ George Jahn, “Is Iran's proposal to hold nuke talks in Syria, Iraq, or China brinksmanship?,” *The Christian Science Monitor*, 4 Nisan 2012, <http://www.csmonitor.com/World/Latest-News-Wires/2012/0404/Is-Iran-s-proposal-to-hold-nuke-talks-in-Syria-Iraq-or-China-brinksmanship>

Bölgesel İstikrar için Yeni bir Çaba

Türkiye'nin çabaları pragmatik ve jeostratejik nedenlerden ötürü devam eden nükleer görüşmelere elverişli bir atmosfer yaratmaya odaklanmıştır. Ankara'nın çabalarının arka planında, olası bir Amerikan veya İsrail önleyici askeri müdahalesini engellemek için görüşmeleri uzatma isteği yatmaktadır. Zaten komşusu Irak'taki mezhepsel meselelerle, istikrarsız bir Suriye'yle ve geçiş aşamasındaki bir bölgeyle yüz yüze olan Türkiye, askeri müdahaleden doğacak etkilerin istikrarı daha da bozacağından ve güvenlik çıkarlarına daha da zarar vereceğinden endişelenmektedir. Fakat Erdoğan İran'ın nükleer zenginleştirme programına olan aleni desteğini ciddi oranda azaltmış ve bunun yerine İran'ı Batı ile daha uzlaşıcı olmaya sevk edecek daha net bir yaklaşım benimsemiştir.³⁰

Bütün bu gerginliğe rağmen Ankara uzun süredir benimsediği, İslami Cumhuriyet'in bir tehdit olmadığı söyleminden vazgeçmemiştir. Fakat İran ve Suriye'deki gerilimler ve İran'lı yöneticilerin ara sıra yaptıkları tehditkar söylemler, halkın İran'a dair olan tehdit algısını etkilemişe benzemektedir. Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi (EDAM) tarafından yaptırılan ve "Nükleer silah edinmiş bir İran'dan olası bir tehdit gelmesi durumunda Türkiye kendi nükleer silahlarını mı geliştirmeli midir yoksa NATO'nun korumasına mı güvenmelidir?" sorusunu soran ankete yanıt olarak katılımcıların %54'ü nükleer silahlanmayı tercih ederken, %34.8'i Türkiye'nin hiçbir koşul altında nükleer silah geliştirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Nükleer silahlar edinmiş bir İran'dan doğacak tehditlere karşı koymak için NATO'ya güvenilip güvenilemeyeceği sorulduğunda, katılımcıların sadece %8.2'si İttifakın savunma garantisine Türk güvenliğini müdafaa etmekte güvenebileceğine inandıklarını belirtmiştir.³¹

Anketin sonuçları Türkiye'nin NATO'nun müdafaa güvencesine olan tarihsel güvensizliklerini açıkça göstermenin yanı sıra, hükümetin İran'ın bir tehdit olmadığı yönündeki mesajının kamuoyu tarafından paylaşılmadığını da göstermektedir. Aradaki gerginlikler yeni olmasa da, anket, Türk halkının İslami Cumhuriyet'in algılanan tehdidi karşısında gittikçe daha endişe duyduğunu göstermektedir.

Sonuç: Benzer Politikalar, Farklı Söylem ve Batı ile Yakınlaşma

Ankara halihazırdaki gerginliklere rağmen diplomatik bir çözüme kendini adamaya devam etmekte, İran'ın barışçıl nükleer programını desteklemekte ve askeri müdahaleye karşı çıkmaktadır. Fakat Arap isyanları ve İran'ın Türk firmalarına piyasasına daha fazla erişim tanımaması gibi dış etkenler, Türkiye'nin İran'ın nükleer programına verdiği desteği azaltmasına sebep olmuştur. Fakat her ne olursa olsun, Türkiye'nin uzun süredir koruduğu, sonuca müzakerelerle uzlaşarak varılması tercihinden ciddi oranda sapıp, İran'ın nükleer silah kabiliyeti geliştirmesini engellemek için daha şiddetli politikalara başvurulması çağrısını yapan kesimlere destek vermesi pek olası gözükmemektedir. Dolayısıyla Türkiye ve İran, mevcut zorluklara rağmen NPT'yi benzer şekilde yorumlamaya devam etmekte ve diplomatik yol dışındaki seçeneklere tepki vermektedirler

Yine de Türkiye'nin temel güvenlik öncelikleri ayrılmaz bir şekilde NATO ittifakınıninkilerle bağlı olmaya devam etmektedir. Ankara, İttifakın İran'ın büyümekte olan füze kabiliyetlerinin önünü kesme

³⁰ Sinan Ulgen, "Erdogan the Peacemaker," *Project Syndicate*, 3 Nisan 2012, <http://www.project-syndicate.org/commentary/erdo-an-the-peacemaker->

³¹ Nükleer Silahlanmaya Şartlı Destek, Dış Politika ve Kamuoyu Anketleri 2012/1, EDAM, <http://edam.org.tr/document/Edam2012Anket1.pdf>

abalarını st örtülü bir biçimde benimsemiştir ve Batı'nın İslami Cumhuriyet'e uyguladığı yaptırımlarla daha geniş çapta uymak için yakın zamanda adımlar atmıştır. Bu çabaların üstü, gerilimleri azaltmak için kullanılan dille rtlse de hedefleri hala İnan'ın bölgesel nüfuzunu azaltmaktır. Irak ve Suriye'deki mevcut zorluklar ve NATO İttifakına uzun sreden beri olan bağlılığından ötürü Türkiye, İnan'ın silahlanmaya veya sağlam bir nükleer potansiyel kapasitesi geliştirmeye karar vermesi durumunda İnan'ı sınırlamak için yapılacak çabalarda kilit rol oynamaya devam edeceğe benzemektedir. Bundan tr Ankara NATO füze savunma kalkanına desteğini korumuş ve Amerikan nükleer silahlarının Avrupa'daki ileri konuşlandırılmasına sessizce bağlı kalmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin bu tutumu, Tahran'ın bir adım ileri gidip nükleer silah geliştirmeye çalışması durumunda, kendi güvenlik çıkarlarını garanti altına almak istediğine işaret etmektedir. Fakat Ankara henüz diplomatik bir zme erişilmesi için çaba sarf etmekten vazgeçmeye hazır değildir ve meselenin barışlı bir biçimde zmlenmesinin bölgesel istikrarsızlığı azaltacağına inanmaktadır.